

УДК 159.922.27

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2022.12.19>

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Михайло Чорний

*Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 1, м. Тернопіль, Україна, 46009
e-mail: mykhailo.chornyi.psm@gmail.com*

Стаття присвячена дослідженню психологічної готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної роботи. Відзначено мету та завдання, основні історичні віхи становлення соціальної роботи, специфіку діяльності. Вказано на соціальну значущість та відповідальність професійної діяльності соціального працівника. Підкреслено необхідність формування професійних компетентностей, відповідної підготовки як професійної, так і психологічної, зокрема, формування психологічної готовності до професійної діяльності у сфері соціальної роботи як запоруку її ефективності.

У статті здійснено контент-аналіз теоретичних підходів до проблеми психологічної готовності до соціальної роботи. Здійснено аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених психологічній готовності соціальних працівників до професійної діяльності.

Проаналізовано, систематизовано та узагальнено різні авторські визначення психологічної готовності до соціальної роботи та її структурних компонентів. Розкрито різні теоретичні трактування змісту та значущості кожного компонента, його змістового навантаження, дослідженого та обґрунтованого автором. Представлено різні авторські підходи до визначення домінуючого значення певного складника психологічної готовності майбутнього соціального працівника для успішної професійної реалізації у сфері соціальної роботи.

У статті відображено часткові результати динаміки дослідження проблеми психологічної готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної роботи. Зокрема, виявлено відмінності у трактуванні змістового навантаження ідентичних компонентів у наукових підходах різних авторів. Також відображено відмінності у визначенні психологічної готовності до соціальної роботи та відмінності у її структурі.

Відзначено необхідність у розробці авторського визначення психологічної готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з клієнтами та розробці її структури.

Ключові слова: професійна діяльність, соціальна робота, соціальний працівник, психологічна готовність, структурні компоненти.

Актуальність дослідження. Одним із чинників рівня розвитку суспільства є якість соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їхніх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Соціальна робота належить до професій, які виникли у другій половині XIX століття і розвиваються на основі всезростаючого запиту сучасного суспільства стосовно створення дієздатної системи соціальної допомоги населенню. Історія створення і формування основних ідей, підходів, концептів, мети, принципів, технологій, методів і засобів соціального практикування давня, ґрунтується вона на поступовому розвитку й удосконаленні уявлень соціуму та окремих особистостей про зміст, структуру, особливості людинознавчої діяльності, про способи налагодження ситуативної соціальної взаємодії. Система соціальної допомоги пройшла шлях від філантропного підходу в підтримці соціально

вразливих верств населення, людей, які потрапили у ту чи іншу скрутну життєву ситуацію, до появи такого виду професійної допомоги, як соціальна робота, що призначена створювати засадничі умови не тільки для соціального забезпечення громадян, а й для розвитку їхніх можливостей і вміння вибудовувати своє життя, мобілізувати внутрішні ресурси у здоланні життєвих криз і колізій, позитивно самореалізуватися у громадянському та особистому повсякденні [1, с. 8].

Робота соціального працівника є соціально значущою та відповідальною і вимагає відповідної підготовки як професійної, так і психологічної.

Мета – здійснити контент-аналіз теоретичних підходів до проблеми психологічної готовності до соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічну готовність соціальних працівників до професійної діяльності досліджували такі вчені, як: Т.В. Аветісян, Т.А. Голубенко, Н.М. Горішна, Н.С. Горобець, І.А. Зимня, В.В. Камаєва, О.Г. Карпенко, А.Й. Капська, Р.В. Лаврецький, А.С. Лоза, Т.В. Мазур, А.О. Мудрик, Н.Б. Павлишина, М.В. Підгурська, О.Г. Піонтківська, О.В. Плахотник, К.В. Рейда, Р.Д. Санжаєва, В.В. Савіцька, Н.А. Сейко, С.М. Стрельбицька, С.А. Товщик, О.І. Тополь, Л.Т. Тюптя, О.Л. Файчук, А.В. Фурман, Т.Ф. Яркіна та інші.

Виклад основного матеріалу. На думку О.І. Тополь (2011 р.), професійне становлення фахівця соціальної сфери є цілісним і безперервним процесом розвитку практичної, освітньої й дослідницької діяльності особистості у соціальній сфері, орієнтованим на формування професійних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, адекватних кваліфікаційним вимогам й етичному стандарту професії.

О.І. Тополь зазначає, що велике значення для успішної професіоналізації фахівця із соціальної роботи має мотиваційний складник, що зумовлює професійну придатність до практичної роботи [2, с. 76–77].

Натомість когнітивний компонент має містити знання, які характеризуються світоглядним розумінням людини її природного та соціального оточення; загальні професійні знання про культуру здоров'я як складник загальної культури особистості; психолого-педагогічні знання про закономірності всебічного розвитку особистості; інтегровані предметні знання про цінності здоров'я та здорового способу життя як основи активної життєдіяльності та особистісного розвитку людини; методичні знання про застосування здоров'язберігаючих технологій у соціальній роботі та ефективні заходи щодо особистої безпеки життєдіяльності й навколишнього середовища.

Особистісний компонент становлять: мотиваційно-ціннісні орієнтації (прийняття цінності здоров'я, інтерес та готовність до різноманітних видів здоров'язберігаючої діяльності); соціальна орієнтація (готовність до виконання соціальних функцій і ролей у професійній та соціокультурній сферах); професійна орієнтація на здоров'язбереження об'єктів соціальної роботи; особистісні якості, необхідні для здійснення здоров'язберігаючої діяльності; рефлексивний складник (усвідомлення і присвоєння способів підтримки здоров'я).

Діяльнісний компонент містить систему спеціальних здоров'язберігаючих умінь і навичок (позитивне відношення до власного здоров'я та здоров'я об'єктів своєї безпосередньої діяльності, володіння сучасними засобами психофізичної діагностики стану здоров'я та вміння їх застосовувати на практиці, вміння проектувати індивідуальні траєкторії розвитку і вдосконалення способів збереження здоров'я клієнтів), а також загальнопедагогічні та професійні вміння і навички соціальної роботи (організаторські, аналітичні, проєктувальні, комунікативні, корекційні та ін.). Єдність та взаємодія зазначених компонентів є необхідною умовою для ефективного використання здоров'язберігаючої компетентності соціальним працівником під час виконання професійних завдань [2, с. 77].

Т.В. Мазур (2013 р.) вважає, що кваліфікаційні вимоги до працівника соціальної служби роблять необхідним виділення операційного компонента у психологічній готовності до професійної діяльності соціальних працівників, знання і володіння психологічними основами майбутньої професійної діяльності.

Психологічна готовність до професійної діяльності соціальних працівників – це цілісне системне особистісне новоутворення, що виявляється, з одного боку, як якість особистості, а з іншого – як її психічний стан і забезпечує цілеспрямований розвиток і зміну особистості в період навчання для ефективного виконання майбутньої професійної діяльності. Під «якістю особистості» ми розуміємо сформованість певної системи якостей і професійних умінь у студента, необхідних для виконання майбутньої професійної діяльності; відповідність особистості студента, його знань і умінь цим вимогам. А під «психічним станом особистості» – гуманістичну спрямованість особистості, прагнення до успіху в майбутній професійній діяльності, позитивне ставлення до неї.

Автор визначає такі компоненти психологічної готовності до професійної діяльності соціального працівника, як: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, особистісний і рефлексивний. Кожен із запропонованих компонентів характеризується сукупністю змістових критеріїв. Під критеріями ми розуміємо ознаки досліджуваного об'єкта, які дають можливість судити про його зміст. Зміст мотиваційного компонента психологічної готовності до професійної діяльності соціальних працівників розкривається в позитивному ставленні до професії, до майбутньої трудової діяльності, у бажанні та прагненні студента здійснювати цю діяльність, а також домагатися успіху в ній. Головна мотивація тут – це мотивація досягнення як активність індивіда в оволодінні професією в досягненні успіху в ній. Це відображено в дослідженнях у галузі психології мотивації багатьох учених.

Орієнтаційний компонент психологічної готовності до професійної діяльності розкривається в знаннях студентів вимог, що висуваються до особистості соціального працівника; у сформованості в їхніх уявленнях образу соціального працівника. Виходячи зі змісту, специфіки та цінностей соціальної роботи, ми можемо виділити психологічні характеристики та професійно-моральні якості, необхідні соціальному працівнику: відповідність гуманістичного потенціалу особистості цього роду діяльності, активну позицію в навчанні і прагнення до постійного підвищення рівня професіоналізму та професійних знань, професійну чесність; набір таких особистісних якостей, як відповідальність, терпимість, оптимістичність, мобільність, тактовність, доброзичливість, товарицькість, чуйність, врівноваженість, толерантність, милосердя, емпатія і тому подібні.

Операційна сфера майбутнього соціального працівника як одна з умов його психологічної готовності до професійної діяльності визначається ступенем володіння психологічними знаннями і прийомами, необхідними для майбутньої роботи.

Операційний компонент ґрунтується на розкритті та розвитку особистісного потенціалу майбутнього соціального працівника в практичному аспекті, а не на сукупності теоретичних знань. Це проявляється в його тісному взаємозв'язку з особистісним компонентом психологічної готовності змістом і спрямованістю системи сенсожиттєвих цінностей, сукупністю психологічних і соціальних властивостей людини як суб'єкта діяльності.

Рефлексивний компонент психологічної готовності до професійної діяльності розкривається в адекватній оцінці відповідності системи особистісних якостей вимогам, що ставляться до особистості, необхідним для успішного виконання професійної діяльності, а також в умінні постійно оцінювати й аналізувати сприйняття себе іншими людьми [3, с. 69–70].

В.В. Савіцька (2013 р.) готовність майбутнього соціального працівника до професійної діяльності визначає як сукупність властивостей та утворень особистості, що

визначають спроможність і забезпечують успішне виконання усіх професійних функцій фахівця соціономічного профілю у процесі його професійної взаємодії з клієнтами з метою створення послуги чи їх обміном [4].

А.С. Лоза, Р.В. Лаврецький (2014 р.) психологічну готовність соціального працівника до професійної діяльності визначають як сукупність якостей соціального працівника, на основі яких виникає стан мобілізованості психіки, спрямованості на професійні дії в умовах практичної діяльності [5, с. 157].

Когнітивний компонент готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах соціального обслуговування людей похилого віку включає систему загальнопрофесійних знань щодо сутності, мети, принципів, завдань, методів та технологій соціальної роботи із людьми похилого віку; соціально-правових знань про основні напрями розвитку соціальної політики і соціального захисту людей похилого віку; інтегровано-предметних знань про специфіку соціальної роботи з такою категорією клієнтів; методичних знань про застосування технологій соціальної роботи з людьми похилого віку.

Операційний компонент готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах соціального обслуговування людей похилого віку характеризує наявність у студентів умінь та навичок використовувати на практиці методи та технології соціальної роботи з людьми похилого віку в процесі професійної діяльності у відповідних установах.

Особистісний компонент готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах соціального обслуговування людей похилого віку відображає наявність у студента здатності до використання нововведень, ініціативності, активності, соціальної та професійної креативності, самоосвіти та саморозвитку в процесі професійної діяльності з людьми похилого віку [5, с. 144–147].

Н.Б. Павлишина (2014 р.) поняття «готовність майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах соціального обслуговування людей похилого віку» тлумачить як інтегративне особистісне утворення, яке характеризується мотиваційно-ціннісною орієнтацією на здійснення системи соціальних заходів щодо сприяння, підтримки і реалізації соціальних послуг, що здійснюються у соціальних інституціях на різних рівнях реалізації соціальної політики держави, а також професійно-орієнтованими знаннями, вміннями і навичками та особистісними якостями, спрямованими на подолання чи пом'якшення життєвих труднощів, підтримку соціального статусу та повноцінної життєдіяльності людей, які досягли пенсійного віку і припинили щоденну професійну діяльність.

Визначаючи структуру готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах соціального обслуговування людей похилого віку, ми виділяємо в ній чотири компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційний і особистісний [6, с. 142–143].

Н.С. Горобець (2015 р.) трактування готовності майбутнього соціального працівника до професійної діяльності здійснюється в межах визначеної педагогічної системи, в якій автор визначає такі структурні психологічні компоненти, як: мотиваційний, орієнтаційний, пізнавально-оперативний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінюючий. Завдяки цим психологічним компонентам здійснюється особистісна й психологічна готовність студентів до професійної діяльності [7, с. 13].

С.М. Стрельбицька (2016 р.) вважає, що психологічна готовність особистості майбутніх соціальних працівників виявляється передусім у їхній здатності до успішної та якісної організації, виконання і регулювання своєї професійної діяльності. Крім того, психологічна готовність до професійної діяльності зумовлюється багатьма факторами,

найважливішим з яких є система методів і завдань, наявність професійних знань і вмінь, безпосереднє включення особистості в професійну діяльність, у процесі якої найбільш активно формуються потреби, інтереси і мотиви здобуття суттєвих, значущих, найбільш сучасних знань, умінь та навичок. Безумовним та визначальним компонентом розвитку особистості майбутніх соціальних працівників як професіоналів, окрім ціннісних орієнтацій, професійної свідомості і соціальної активності, є їх базова характеристика – психологічна готовність до професійної діяльності [8].

О.Л. Файчук (2016 р.) вказує, що готовність соціального працівника до роботи з бездомними громадянами – це динамічний цілісний стан особистості майбутнього соціального працівника, внутрішня налаштованість, спрямована на створення оптимальних умов для стабілізації стану здоров'я, підтримки емоційного та психологічного стану особи бездомного громадянина [9, с. 31].

Автор визначає готовність соціальних працівників до роботи з бездомними громадянами як єдність та взаємозв'язок мотиваційного, когнітивного, емоційного та операційно-діяльнісного компонентів, що характеризують здатність фахівців успішно виконувати професійні функції та обов'язки. Мотиваційний компонент включає систему мотивів майбутньої професійної роботи з цією категорією клієнтів (інтереси, ідеали, переконання тощо). Когнітивний компонент готовності характеризується системою знань, уявлень про сутність, зміст, форми соціальної роботи з бездомними громадянами. Емоційний компонент готовності характеризується через усвідомлення необхідності подолання труднощів, підкорення своїх дій меті діяльності, позитивній спрямованості студента на вирішення складних професійних завдань. Операційно-діяльнісний компонент готовності полягає в оволодінні студентом системою практичних дій та вмінь, пов'язаних із практичною соціальною роботою з бездомними громадянами [9, с. 29].

О.Г. Піонтківська (2018 р.) психологічну готовність до соціальної роботи з людьми похилого віку визначає як особливий стан фахівця, що поєднує у собі мотивацію особистості до такого виду діяльності, емоційну рівновагу та налаштованість на процес, знання та об'єктивні уявлення про специфіку такої діяльності.

Структуру психологічної готовності становлять мотиваційний, емоційний та когнітивний компоненти [10].

Висновки. Аналіз наукової літератури з предмета дослідження дав змогу констатувати, що немає єдиного визначення психологічної готовності до соціальної роботи та виділити типові компоненти її структури, що визначені різними науковцями.

На думку О.І. Тополь (2011 р.), структуру психологічної готовності до соціальної роботи становлять когнітивний, особистісний, діяльнісний компоненти.

На думку Т.В. Мазур (2013 р.), структуру психологічної готовності до соціальної роботи становлять особистісний, операційний, орієнтаційний, рефлексивний, мотиваційний компоненти.

А.С. Лоза, Р.В. Лаврецький (2014 р.) до структури психологічної готовності до соціальної роботи відносять когнітивний, особистісний, операційний компоненти.

Н.Б. Павлишина (2014 р.) до структури психологічної готовності до соціальної роботи відносить когнітивний, особистісний, операційний, мотиваційний компоненти.

Як вважає Н.С. Горобець (2015 р.), до структури психологічної готовності до соціальної роботи входять мотиваційний, орієнтаційний, пізнавально-оперативний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінюючий компоненти.

На думку О.Л. Файчук (2016 р.), структуру психологічної готовності до соціальної роботи становлять когнітивний, операційно-діяльнісний, мотиваційний, емоційний компоненти.

Згідно з О.Г. Піонтківською (2018 р.), структуру психологічної готовності до соціальної роботи становлять когнітивний, мотиваційний, емоційний компоненти.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці авторського визначення психологічної готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з клієнтами.

Список використаної літератури

1. Фурман А.В., Підгурська М.В. Історія соціальної роботи : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с.
2. Тополь О.І. Здоров'язберігаюча компетентність як складник професіоналізму соціального працівника. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. Тернопіль, 2011. № 4. С. 73–78.
3. Мазур Т.В. Специфіка психологічної готовності до професійної діяльності соціальних працівників. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. Чернівці, 2013. № 2 (3). С. 66–74.
4. Савіцька В. Готовність майбутнього соціального працівника до професійної діяльності як запорука її ефективності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2013. Част. 2. С. 325–331.
5. Лоза, А.С., Лаврецький Р.В. Психологічна готовність та адаптація соціального працівника до професійної діяльності. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. Київ, 2014. № 3–4. С. 154–161.
6. Павлишина Н.Б. Структура готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах соціального обслуговування людей похилого віку. *Освітологічний дискурс*. Київ, 2014. № 2 (6). С. 141–151.
7. Горобець Н.С. Готовність майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»*. Хмельницький, 2015. № 10. С. 11–13.
8. Стрельбицька С.М. Психологічна готовність до професійної діяльності соціальних працівників у ВНЗ. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Херсон, 2016. № 69. Т. 2. С. 147–151.
9. Файчук О.Л. Готовність майбутніх соціальних працівників до роботи з бездомними громадянами. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія. Серія «Педагогіка»*. Миколаїв, 2016. Вип. 257. Том 269. С. 29–32.
10. Піонтківська О.Г. Готовність соціальних працівників до здійснення соціально-психологічної підтримки людей похилого віку. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Житомир, 2018. Том VII. *Екологічна психологія*. Вип. 45. С. 263–272.

ANALYSIS OF SCIENTIFIC APPROACHES TO THE PROBLEM OF PSYCHOLOGICAL READINESS TO SOCIAL WORK

Mykhailo Chorny

*Western Ukrainian National University
1, str. Lvivska, Ternopil, Ukraine, 46009
e-mail: mykhailo.chorny.psm@gmail.com*

The article is devoted to the study of psychological readiness of future social workers to social work. The purpose and tasks, the basic historical milestones of formation of social work, specificity of activity are noted. The social significance and responsibility of the professional activity of a social worker are

pointed out. The need of formation of professional competencies, appropriate training, both professional and psychological, in particular the formation of psychological readiness for professional activities in the field of social work, as a guarantee of its effectiveness.

The content analysis of theoretical approaches to the problem of psychological readiness for social work is carried out in the article. An analysis of recent research and publications on the psychological readiness of social workers for professional activities has been conducted.

Various author's definitions of psychological readiness for social work and its structural components are analyzed, systematized and generalized. Various theoretical interpretations of the content and significance of each component, its content load, researched and substantiated by the author are revealed. Various author's approaches to determining the dominant value of a certain component of the psychological readiness of the future social worker for successful professional implementation in the field of social work are presented.

The article presents partial results of study of dynamics of study of the problem of psychological readiness of future social workers for social work. In particular, differences in the interpretation of the content load of identical components in the scientific approaches of different authors. Differences in the definition of psychological readiness for social work and differences in its structure are also reflected.

The need to develop an author's definition of psychological readiness of future social workers to work with clients and develop its structure is determined.

Key words: professional activity, social work, social worker, psychological readiness, structural components.